

İzmir İlinde Tarımsal Üretici Örgütlerinin Hibelerden Yararlanma Durumları

Murat YILMAZÇOBAN¹, Murat SAYILI², Metin CAN³

Özet

Bu çalışmanın amacı İzmir ilinde tarım sektöründe faaliyet gösteren üretici örgütlerinin İzmir Kalkınma Ajansı ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı hibelerinden yararlanma durumlarını incelemektir. Her iki kurum tarımsal, kırsal ve bölgesel kalkınmaya hizmet edecek projeleri hibe yoluyla desteklemektedirler. Araştırma sonucunda İzmir ilinde tarımsal örgütlerin, diğer aktörlere oranla her iki kurumun hibelerinden oldukça düşük seviyede yararlandıkları görülmüştür. Kendilerinden önemli roller beklenen bu örgütlerin hibelerden daha fazla yararlanabilmeleri, ortak veya üyelerinin gelir düzeylerinin iyileştirilmesinin yanı sıra içinde yer aldıkları sektörler ve buldukları yerlerin kırsal kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla tarımsal üretici örgütlerine hitap eden destek uygulamalarına gidilmeli ve bu örgütlerin kurumsal kapasite geliştirme çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Üretici Organizasyonları, Tarım, Hibe, İzmir

Benefiting Situations of Grants of Agricultural Producer Organizations in Izmir

Abstract

The aim of this study is to examine the benefiting situations of producers' organizations in agricultural sector in İzmir province from grants of İzmir Development Agency and Ministry of Food Agriculture and Livestock. Both institutions fund the projects which serve agricultural, rural and regional development by providing grants. It was determined that agricultural organisations in İzmir benefitted from the grants of these two institutions much less than other actors in different sectors. The increase in benefit rates of agricultural organisations from the grants of these two institutions is vital not only to improve the income levels of their members and partners but also to increase their role and participation in supporting the rural and sectoral development of related. In that purpose, capacity building activities should be located to agricultural producers' organisations as well as special funds designed and allocated to them.

Keywords: Producer Organizations, Agriculture, Grant, İzmir

¹ İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir-TÜRKİYE

E-posta: myilmazcoban@gmail.com

² Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tokat-TÜRKİYE

³ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara-TÜRKİYE

Giriş

Kırsal ekonominin güçlendirilmesinde başat istihdam alanı olan tarım sektörünün yapısal sorunlarının çözümü önemini korumaktadır. Bu çerçevede mesleki eğitim, örgütlenme ve işbirliği konularındaki etkinsizlik tarımsal yapının zayıf yönleri arasında yer almaya devam etmektedir. Sektörün piyasa koşullarıyla uyumlu rekabet gücü yüksek bir yapıya kavuşması için işgücü, örgütlenme, pazarlama ağları ve doğal kaynak potansiyelini harekete geçirmesi gerektiği bildirilmektedir (URL, 1).

Bir toplumda örgütlenmenin yaygın ve güçlü olması gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilmekte olup, tarım alanındaki örgütlenme kamu-sivil örgütlenme ayrımı yapılarak sivil örgütlenme olarak ayrılmaktadır (URL, 2). Tarımsal üreticilerin ürün ve üretimlerinin çeşitliliği, sorun ve ihtiyaçlarının farklılığı farklı örgütlenme modellerini doğurmıştır.

Tarım sektörü hassas yapıya sahiptir ve üretici ile tüketicileri doğrudan etkilemektedir. Gıda güvencesi gibi ikame edilmez rolünün yanı sıra tarım, kırsal alanda sağladığı istihdam ve yarattığı gelir ile köyden kente göçe frenleyici etki yapmaktadır. Tarımın bu işlevlerini geliştirerek sürdürebilmesinde küçük ölçekli tarımsal işletmelerin rekabet gücünü artırmak için tarımda örgütlenmenin teşvik edilmesi ve örgütlerin desteklenmesi özel önem kazanmaktadır.

Türkiye’de son dönemde diğer sektörlerle olduğu gibi tarım ve gıda sektörüne de proje bazlı destekler verilmektedir. Bunlardan kırsal alanlar için en dikkat çeken destekler sorumlu oldukları bölgenin bölge içi gelişmişlik farklarını ve kırsal kalkınmayı sağlamakla görevlendirilen Kalkınma Ajansları ile tarım ve gıda sektörünün gelişmesini amaçlayan Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)’nce verilen hibelerdir. Bu hibeler tarımsal üretici örgütlerinin önemli bir kısmına açık olup, örgütlerin üye veya ortaklarına sundukları hizmetlerin hacmini, kapsamını ve kalitesini artırmada çok önemli rol oynamaktadırlar.

Bu çalışmada; tarımsal örgütlerin görevleri, İzmir’deki sayısal durumları ve faaliyet alanları incelenmiştir. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) ile GTHB tarafından verilen proje bazlı hibe kaynakları incelenerek İzmir ilindeki tarımsal örgütlerin bu kaynaklardan yararlanma durumları araştırılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyalini, tarımsal üretici örgütlerine ilişkin mevzuat ile konuyla ilgili yapılan yayınlar oluşturmaktadır. Destek veren kurumlardan ve bunların web sitelerinden verilen hibelere ilişkin bilgiler de kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Tarımsal Üretici Örgütleri ve İzmir İlindeki Durum

Türkiye’de tarımsal üreticilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet tarafından hukuki çerçevesi belirlenen çalışma alanlarında bazı yetki, sorumluluk ve/veya imtiyazla donatılan bu örgütler şunlardır:

- Ziraat Odaları
- Tarımsal Üretici Birlikleri
- Yetiştirici Birlikleri
- Tarımsal Amaçlı Kooperatifler
- Tarım Satış Kooperatifleri
- Tarım Kredi Kooperatifleri

Ziraat Odaları

6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu’nda Ziraat Odaları; *meslek hizmetleri görmek, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslek faaliyetlerini kolaylaştırmak, çiftçilik mesleğinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak, meslek disiplin ve ahlakını kollayıp gözetmek, çiftçilikle iştigal edenlerin mesleki hak ve menfaatlerini korumak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları* olarak tanımlanmıştır (URL, 3).

Kanunda, ziraat odalarının görevleri arasında; çiftçilerin meslek odası olarak veri toplamak, inceleme yapmak, ilgili kayıtları tutmak, kamu kurum ve kuruluşlarına öneri sunmak, gerekli çalışmalara temsilci göndermek, mevzuat önerilerinde bulunmak gibi görevlerin yanı sıra üyelerine verecekleri hizmetler belirlenmiştir. Bu hizmetler şunlardır (URL, 3):

- Tarım ve kırsal kesimin kalkınması için her türlü eğitim, yayım ve danışmanlık faaliyetlerinde bulunmak, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, katkı ve önerilerde bulunmak,
- Çiftçilerin tarımsal girdilerini teminen her türlü faaliyette bulunmak,
- Yurt içi veya yurt dışı fuar, sergi düzenlemek ve katılmak, müsabakalar düzenlemek,
- Bütçe imkânlarına bağlı olarak, ziraat ile ilgili laboratuvarlar, müzeler, kulüpler, kitaplıklar, seyyar sinemalar, bitki hastalıklarıyla mücadele, ilaçlama yerleri kurmak ve ziraî ilaç, veteriner ilaçları, gübre, tohum gibi girdi satış yerleri, her türlü ziraat ve ziraî sanayi tesisleri, fidanlık ve ağaçlıklar, damızlık ve örnek ahır ve ağılları, aşım durakları, ziraat işletmeleri, çiftçi danışmanlığı merkezleri açmak ve işletmek, hayvan hastalıkları teşhis ve tedavi hizmetlerinde bulunmak, sulama, kurutma,

ağaçlandırma, toprak koruma ve verimliliği muhafaza konularında çalışmak, uygulama, tesis inşası ve benzeri faaliyetlerde bulunmak, çiftçilerin üretim ve meslekleriyle ilgili her türlü ihtiyaçlarını karşılamak, bu hizmetleri yerine getirmek için gerekli teknik personel ve sağlık personeli istihdam etmek,

- Kuruluş amacına uygun olarak kooperatif ve şirket kurmak, iştirak etmek ve sigorta acenteliği yapmak.

Ziraat odaları meslek kuruluşu olup, üye olunması isteğe bağlı olmayıp kanuni bir zorunluluktur. Bu nedenle Ziraat Odaları tarımsal üretimde bulunanları resen üye yapabilmektedirler (URL, 3). İzmir ili ve ilçelerinde toplam 21 adet Ziraat Odası bulunmaktadır (URL, 4). Buldukları ilçede Ziraat Odası bulunmayan çiftçiler en yakın ziraat odasına üye olmak suretiyle hizmet alabilmektedirler.

Tarımsal Üretici Birlikleri

Tarımsal üretici birlikleri, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Tarımsal üretici birlikleri ürün bazında çalışılan bir örgütlenme modeli olup, kanunda; *üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, kurdukları tüzel kişiliği haiz birlikler* olarak tanımlanmıştır (URL, 5).

Tablo 1: İzmir’de Tarımsal Üretici Birliklerinin Ürünlere Göre Dağılımı (2012)

Üretim Türü	Çeşit	Birlik Sayısı (adet)	Üye Sayısı (kişi)
Bitkisel Üretim	Kiraz	1	177
	Süs Bitkisi	3	57
	Zeytin	3	40
	Meyve Fidanı	1	34
	Erik	1	59
	Tarla Bitkileri	1	142
	Sebze Fidesi	1	20
	Mandalina	1	54
	Toplam	12	583
Hayvansal Üretim	Balık	1	48
	Süt	9	632
	Yumurta	1	24
	Bal	1	33
	Et	1	16
	Toplam	13	753
Deniz Ürünleri Avcılığı	Deniz Ürünleri	1	19
Toplam		26	1355

Kaynak: Anonim (2013a).

İzmir ilinde 12'si bitkisel üretim, 13'ü hayvansal üretim ve 1'i de deniz ürünleri olmak üzere toplam 26 adet tarımsal üretici birliği bulunmaktadır (Anonim, 2013a).

Yetiştirici Birlikleri

Yetiştirici birlikleri; hayvan yetiştiricilerinin üstün verimli hayvanlar yetiştirmek için kendi aralarında teşkilatlanarak, gerek yurt dışından ithal edilen, gerek yurt içinde yetiştirilen ve gerekse yerli ırk hayvanların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, yerli ırk gen kaynaklarının korunması, bunların soy kütüğü ve ön soy kütüğü kayıtlarının tutulması, belgelendirilmesi ve bu kayıtlara esas teşkil edecek verim kontrollerinin yapılması, sigorta işlemlerinin yapılması, üyelerin eğitimlerinin sağlanması, üyeler arasında yarışmalar düzenlenmesi, üye ihtiyaçlarının temin ve tedariki ile her türlü üretimin analiz ve kontrolünden sonra yurt içi ve yurt dışında pazarlanması, ürünlerin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin kurulması, kiralanması ve işletilmesi gibi hususlar her türlü hayvan ıslahı çalışmalarının yapılması amacıyla kurulmaktadır. Yetiştirici birlikleri, 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu gereği yayımlanan Islah Amaçlı Hayvan Yetiştirici Birliklerinin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde faaliyet göstermektedir (URL, 6).

İzmir ilinde Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği, Arı Yetiştiricileri Birliği ve Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği olmak üzere 3 adet Yetiştirici Birliği bulunmakta olup 2012 yılı itibariyle üye sayıları Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2: İzmir İlindeki Yetiştirici Birliklerinin Üye Sayıları (2012)

Yetiştirici Birliği	Üye Sayısı (Kişi)
Damızlık Koyun-Keçi Birliği	5434
Arı Yetiştiricileri Birliği	1352
Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	8585
Toplam	15371

Kaynak: Anonim (2013a).

Tarımsal üretici örgütleri arasında kooperatifler özellikle girdi temini, üretim, ürün işleme, pazarlama ve kredi konularında ön plana çıkmaktadır. Tarım sektöründe yer alan kooperatifler, hukuki dayanaklarına göre şu şekilde ayrılmaktadırlar:

- Tarımsal Amaçlı Kooperatifler
- Tarım Satış Kooperatifleri
- Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

Tarımsal amaçlı kooperatifler, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri çerçevesinde faaliyet göstermektedirler. Kanun kooperatifi; *tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar* olarak tanımlanmaktadır (URL, 7). GTHB'na bağlı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Teşkilatlanma, Projelendirme ve Destekleme Rehberinde tarımsal amaçlı kooperatifler aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (URL, 8):

- Tarımsal Kalkınma Kooperatifi
- Sulama Kooperatifi
- Su Ürünleri Kooperatifi
- Pancar Ekicileri Kooperatifi

İzmir ilinde şeker pancarı üretimi yapılmaması nedeniyle pancar ekicileri kooperatifi bulunmamaktadır. Diğer üç kooperatif türünde Tablo 3'de sayıları verildiği şekilde yaklaşık 41000 ortaklı 310 adet kooperatif bulunmaktadır.

Tablo 3: İzmir İlindeki Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (2012)

Kooperatifin Türü	Kooperatif Sayısı (adet)	Ortak Sayısı (kişi)
Tarımsal Kalkınma	163	23835
Sulama	100	14765
Su Ürünleri	47	2627
Toplam	310	41227

Kaynak: Anonim (2013a).

Bunlar içerisinde sulama ve su ürünleri kooperatifleri çalışma alanları olarak belirli olmasına karşılık tarımsal kalkınma kooperatiflerinin çalışma konuları zeytincilik, zeytinyağı fabrikası, seracılık, orman kesimi, narenciye paketleme, çiçek yetiştirme, sığır, koyun yetiştiriciliği, çam fıstığı depolama ve işleme tesisi, yaş üzüm depolama ve ambalajlama gibi geniş bir alana yayılmıştır (Anonim, 2013a). İzmir ilinde tarımsal amaçlı kooperatiflerin bir araya gelerek kurdukları 4 birlik bulunmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: İzmir’de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerce Kurulan Birlikler (2012)

Birlik Türü	Ortak Kooperatif Sayısı (adet)	Ortak Çiftçi Sayısı (kişi)
Köy Kalkınma ve Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği	107	22682
Su Ürünleri Kooperatifler Birliği	23	1329
Sulama Kooperatifleri Birliği	35	8943
Hayvancılık Kooperatifleri Birliği	25	5506
Toplam	190	38460

Kaynak: Anonim (2013a).

Tarım Satış Kooperatifleri

Tarım satış kooperatifleri; üreticilerin karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarla değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla, aralarında sınırlı sorumlu değişir sayıda ortaklı ve değişir sermayeli tüzel kişiliklerdir (URL, 9). Tarım satış kooperatifleri; sektörün en aktif aktörlerinden olup, tarımsal kalkınma kooperatiflerinden ürün bazında ihtisaslaşmaları ve ortaklarından aldıkları ürünleri işleyerek piyasaya sürmeleri noktasında ayrılmaktadır.

Ege Bölgesi'ndeki 7 ilde, TARIŞ ortak ismi altında pamuk, üzüm, incir ve zeytinyağı olarak 4 ürün dalında çalışan her biri ayrı tüzel kişiliğe sahip toplam 106 adet tarım satış kooperatifi bulunmakta olup ürün düzeyindeki dağılımları Tablo 5’de verilmektedir. İzmir ilinde 12’si pamuk, 8’i zeytin ve zeytinyağı, 3’ü incir ve 2’si üzüm olmak üzere toplam 25 adet tarım satış kooperatifi bulunmaktadır.

Tablo 5: İzmir İlindeki Tarım Satış Kooperatifleri (2012)

Tarım Satış Kooperatifi	Kooperatif Sayısı (adet)	
	İzmir	Türkiye
İncir	3	15
Üzüm	2	14
Pamuk	12	44
Zeytin ve Zeytinyağı	8	33
Toplam	25	106

Kaynak: URL, 10; URL, 11; URL, 12; URL, 13.

Türkiye’de İncir Satış Kooperatiflerinin toplam sayısı 15 olup, ortak sayısı 7000’dir. İzmir ilinde 3 adet İncir Satış Kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatifler bir araya gelerek “Tariş İncir Birliği” adı altında üst örgütlenme gerçekleştirmiştir. Merkezi İzmir ilinde olan Birlik piyasa fiyatlarının oluşturulmasında rol oynamaktadır. Ayrıca üreticilere üretimleri

ile ilgili girdilerin en uygun şekilde karşılanması, üretim ve işlemede verim ve kaliteyi arttırıcı yeni teknolojilerin uygulamaya konması, ihracatta kuru incirle ilgili alternatif ürünlerin devreye sokulması ve üretim, bitki sağlığı, verimlilik, kalite değerlendirme alanlarında araştırmalar yürüterek ve üreticinin bilgisine sunulması konularında çalışmaktadır (URL, 10).

İncir Satış Kooperatifleri Birliği ortaklarından aldığı incirleri sahip olduğu tesislerde işlemektedir. 12000 ton incir depolama kapasitesine sahip Aydın Germencik İncir İşleme ve Depolama Tesisleri'nde çeşitli ebat ve tasarımdaki ambalajlarda paketli veya dökme kuru incir ile gıda sanayisi için kesik incir ve incir ezmesi şeklinde endüstriyel kuru incirin yanı sıra çeşitli incir lokumları üretmektedir. Yine Birliğe ait kolonya fabrikasında hurda incirlerle incir işletmesinin çalışmaları sırasında artık olarak meydana çıkan endüstriyel incirler değerlendirilmektedir. Bu tesisler incir üretiminin daha fazla olduğu Aydın ilindedir. Birlik ayrıca incirden yapılmış çeşitli lokumlar üretmektedir (URL, 10).

Yaklaşık 15000 ortağı olan üzüm tarım satış kooperatiflerinin Türkiye'deki sayısı 14'tür ve bunun 2'si İzmir'dedir. Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri bir araya gelerek "Tariş Üzüm Birliği" adı altında örgütlenmiştir. Merkezi İzmir ilinde olan Birlik ürettiği ve ihraç ettiği kuru üzüm ile Türkiye'nin en büyük çekirdeksiz kuru üzüm alıcısı ve ihracatçısı kuruluşlarındandır. Birlik, üretici ortakları tarafından üretilmiş sultaniye üzümleri, Manisa ili Alaşehir ilçesindeki 45000 ton/yıl kapasiteli entegre üzüm işletmesinde kuru üzüm, sirke, tahin, pekmez, çeşitli soslar, şalgam suyu, helva ve lokum üretimi yapmaktadır (URL, 11).

Ege Bölgesindeki 7 ilde, 43000'i aşkın ortaklı 12'si İzmir ilinde olmak üzere Türkiye'de toplam 44 adet Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifi bulunmaktadır. Bunların kurduğu Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin merkezi İzmir ilinde olup, Ege Bölgesinde ve Türkiye genelinde büyük sanayi kuruluşları arasında yer almaktadır. Birlik ortaklarının kütlü pamuk üretiminde kaliteli kimyevi gübre, zirai ilaç, motorin ve tohum gibi tarımsal üretim girdilerinin temini, AR-GE ve teknik hizmet, nakdi kredi desteği sağlamak ve bölgede piyasa ve fiyat düzenleme fonksiyonu görmektedir. Birlik, bağlı kooperatifler aracılığıyla Bölgede kütlü pamuk rekoltesinin yaklaşık %40'ını alarak işlemekte ve pazara sunmaktadır. Birlik, 656000 ton/yıl kapasiteli çırçır tesisleri ile çırçır sanayisinde, 240000 ton/yıl kapasiteli ham yağ tesisi ile bitkisel yağ sanayisinde ve 75000 ton/yıl kapasiteli yem tesisi ile yem sanayisinde faaliyet göstermektedir. Birlik bu tesislerinde mahlıç pamuk, margarin, ayçiçeği yağı, pamuk yağı ve çeşitli deterjan, yumuşatıcı ve sabun üretmektedir (URL, 12).

Zeytin ve zeytinyağı konusunda çalışan, 27000 civarındaki zeytin üreticisi ortaklığında 8 adedi İzmir ilinde olmak üzere Türkiye’de toplam 33 adet Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi bulunmaktadır. Bu kooperatifler, “Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği” adıyla üst örgütlenme gerçekleştirmiştir. Birlik hali hazırda 40000 ton kapasiteli Türkiye’nin en büyük zeytinyağı depolama kapasiteli fabrikasına sahiptir. Çiğli Atatürk Organize Sanayi Bölgesi (AOSB)’nde bulunan Birlik, üretim kısmının daha rasyonel ve rekabetçi ortamda çalışabilmesi amacıyla Tariş Zeytinyağı Tarım Sanayi ve Ticaret A.Ş.’ni kurmuştur. Birlik, yine İzmir ilinde Çiğli AOSB’nde bulunan 7000 ton/yıl kapasiteli Salamurhane İşletme Tesisinde sofralık zeytin işlemektedir. Birlik, ürünlerini “Ta-Ze” markasıyla pazarlamaktadır (URL, 13).

Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatifleri; *ortaklarına aynı ve nakdi kredi vermektedir. 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çerçevesinde görev yapan Tarım Kredi Kooperatifleri, üreticilerin aralarında ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla karşılıklı yardım ilkesine dayanan değişir ortaklı, değişir sermayeli tüzel kişilikler* olarak tanımlanmıştır (URL, 14). İzmir’de 57 adet Tarım Kredi Kooperatifi bulunmaktadır (URL, 15). Tarım kredi kooperatifleri ortaklarına ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kısa ve orta vadeli krediler kullanılmaktadır. Kısa vadeli işletme kredileri, ortakların tarımsal işletmesinin tohumluk, fide, fidan, kimyevi gübre, zirai mücadele ilacı, karma hayvan yemi, akaryakıt gibi girdilerin temini ve nakit ihtiyaçlarının karşılanması için bir yıl vadeli kredilerdir. Donatma kredileri olarak da adlandırılan orta vadeli yatırım kredileri tarımsal işletmenin canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her nevi tarımsal araç, meyve fidanı ile irat hayvanlarının sağlanması amacıyla ortaklara aynı olarak kullanılan kredilerdir (URL, 15).

İzmir İlinde Tarımsal Üretici Örgütlerinin Yararlanabilecekleri Hibe Kaynakları

İzmir ilinde tarımsal örgütlerin geliştirecekleri projelerine finansman sağlayabilecek iki temel kurum bulunmaktadır. Bunlardan ilki devletin tarım ve gıda konusunda görevli bakanlığı, diğeri Türkiye’nin genç kurumlarından olan İzmir Kalkınma Ajansı’dır. Bunların dışında özellikle kooperatiflerin KOSGEB, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi kurumlardan hibe desteği almaları mümkün olmakla beraber bu kurumların başvuru sahibi veya destek konusu olarak doğrudan tarımsal örgütleri veya çalışma konularını hedeflememeleri nedeniyle bu çalışmada kapsam dışı tutulmuştur.

Kalkınma Ajansları; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere kurulmuş, kanunla düzenlenmeyen konularda özel hukuk hükümlerine tabi kamu kurumlarıdır (URL, 16).

Kalkınma Ajansları, devlet yapısı içerisinde bölgesel kalkınma adına farklılık ortaya koyma amacıyla oluşturulmuş genç kurumlardır. Türkiye’de her bir NUTS 2 bölgesinde bir tane olacak şekilde 26 adet Kalkınma Ajansı faaliyet göstermektedir. İZKA, ilk iki kalkınma ajansından birisidir ve sorumlu olduğu alan İzmir ilidir (URL, 17).

Ajansların yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmede kullandıkları en önemli ve dikkat çeken araçları, bölgenin kalkınmasında rol oynayacak nitelikteki projelere Mali Destek Programları (MDP) kapsamında verdikleri karşılıksız mali desteklerdir. İZKA tarafından bugüne kadar uygulanan MDP’ler ve bütçeleri Tablo 6’da verilmiştir. Belirtilen programlarda kar amacı güden kişi ve kuruluşlara verilecek destek miktarı proje tutarının %50’sini aşamazken kar amacı gütmeyen kurum/kuruluşların projelerine verilecek destek oranı %90’a kadar çıkarılabilmektedir (URL, 18). MDP’ler kapsamında kar amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara proje maliyetlerinin %75-90’ına kadar destek verilmiştir. Programa ilişkin detaylı tanımların yapıldığı başvuru kılavuzları incelendiğinde farklı program öncelikleri belirlemesine karşın, tarımsal üretici örgütlerinin bu üç program kapsamında proje başvurusunda bulunabileceği görülmüştür.

Tablo 6: İZKA Tarafından Uygulanan MDP’ler ve Bütçeleri

Mali Destek Programı	Bütçesi (000 TL)
2008 Sosyal Kalkınma	11 776
2008 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	17 644
2009 Turizm ve Çevre	12 644
2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma	18 966
2010 Turizmde Rekabet Edebilirlik ve Yenilik	6 000
2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik	12 000
2011 Teknolojik Üretim ve Yenilik	14 000
2012 Yenilenebilir Enerji ve Çevre Teknolojileri	25 000
Toplam	118 030

Kaynak: URL, 19; URL, 20; URL, 21; URL, 22; URL, 23; URL, 24; URL, 25; URL, 26.

Tablo 7: Tarımsal Üretici Örgütlerinin Başvurabilecekleri İZKA Programları

MDP İSMİ	Program Bütçesi (TL)	Proje Başına Azami Destek Tutarı (TL)	Azami Destek Oranı (%)	Başvuru Sahibinin Azami Proje Sayısı (adet)
2008 Sosyal Kalkınma	11 776 000	150 000	75	2
2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma	18 966 293	400 000	75	2
2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik	6 000 000	250 000	90	2

Kaynak: URL, 19; URL, 22; URL, 24.

2008 Sosyal Kalkınma MDP'sinin amacı; İzmir ilinde sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı desteklemek üzere insan kaynakları ve sosyal sermayenin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olarak belirlenmiştir. Program kapsamında 4 öncelik belirlenmiş ve başvurulacak projelerin bu öncelikle ilgili olması koşulu konulmuştur (URL, 19):

- Eğitim olanaklarının ve bölge halkının eğitim düzeyinin geliştirilmesi,
- İstihdam olanaklarının ve gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi,
- Başta dezavantajlı bireyler olmak üzere bütün bireylerin eğitim, beceri kazanma ve nitelik artırma, sosyal uyum, sosyal hizmet ve sosyal nitelikli kurumsal kapasite geliştirme gibi faaliyetlere erişimlerinin ve katılım düzeylerinin artırılması,
- Sivil toplumun etkinliğinin ve katılımcılığın artırılması.

2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP'sinin amacı; İzmir'de tarımsal üretimden elde edilen katma değer artırılmasına ve bölgede tarım ve tarıma dayalı sanayinin rekabet gücünü yükseltmeye yönelik faaliyetleri destekleyerek kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak olarak belirtilmektedir. Program kapsamında belirlenen öncelikler şunlardır (URL, 22):

- Tarımsal Ar-Ge altyapısının geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi,
- Gıda güvenliği ve sürdürülebilir üretime yönelik uygulamaların yaygınlaştırılması,
- Hayvancılık, su ürünleri ve seracılıkta üretim altyapısının modernizasyonu ve ortak teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması.

2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik MDP'sinin amacı; kırsal alanda tarım dışı istihdam olanakları yaratan gelir getirici faaliyetleri yaygınlaştırarak kırsal ekonominin çeşitlendirilmesidir. Program önceliği ise kırsalda sosyo-ekonomik kalkınmayı hızlandıracak tarım dışı sektörlerde ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (URL, 24).

2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma MDP'si ile 2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik MDP'sinin program öncelikleri ile tarımsal üretici örgütlerinin çalışma alanlarının doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. 2008 Sosyal Kalkınma MDP'sinin öncelikleriyle tarımsal üretici örgütlerinin çalışma alanları dolaylı olarak ilişkilidir. Bununla birlikte, ilgili MDP başvuru kılavuzlarında projelerde desteklenmeyeceği bildirilen, bu nedenle de tarımsal üretici örgütlerinin başvurularını etkileyebilecek maliyet kalemleri şunlardır (URL, 19; URL, 22; URL, 24):

- Birincil tarım faaliyeti içeren projeler,
- Bankacılık, sigortacılık, mali hizmetler,
- Gayrimenkul yatırımları (arazi veya bina alımları vb.),
- Hibe verme amaçlı projeler (diğer kişi ya da kuruluşlara hibe (maddi veya ayni) veya kredi sağlamak için).

İZKA'nın bu üç program kapsamında toplam 119 adet projeyi desteklediği görülmektedir. Bunlardan yalnızca 15 tanesi tarımsal örgütlerce yürütülen projelerdir (Tablo 8). Özellikle 2009 ve 2010 MDP'leri ile tarım sektörüne ve kırsala odaklanan Ajansın tarımsal üretici örgütlerine önemli bir fırsat sunmasına karşılık desteklenen 52 projeden yalnızca 13'ünün tarımsal örgütlerce yürütülmesi, örgütlerin bu fırsatlardan yeterince yararlanmadığını veya yararlanamadığını göstermektedir. Bu üç programdan yararlanan tarımsal örgütlerin uyguladığı projelerin konularına göre dağılımı Tablo 9'da verilmiş olup; bölgede yoğun olarak üretimi yapılan süt ve zeytinyağına ilişkin projelerin çoğunlukta yer aldığı görülmektedir. Üretim dalı ve sektördeki payları itibariyle de önemli yer taşıyan incir, üzüm ve pamuk satış kooperatifleri ile su ürünlerine ilişkin örgütlerinin projesinin olmaması bir başka dikkat çekici eksikliklerdir. Genel olarak İzmir tarımındaki geniş ürün yelpazesinin bu tabloda karşılık bulmadığı görülmektedir.

Tablo 8: İZKA Desteklerinden Yararlanan Tarımsal Üretici Örgütleri (TÜÖ) ve Program Bilgileri (2008-2012)

Örgüt Türü	2008 Sosyal Kalkınma	2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma	2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik	Toplam
Ziraat Odası	1	1	-	2
Yetiştirici Birliği	1	1	-	2
Üretici Birliği	-	1	-	1
Tarımsal Kalkınma Koop.	-	3	5	8
Tarım Satış Kooperatifi	-	1	1	2
TÜÖ Projeleri Toplamı	2	7	6	15
Toplam Proje Sayısı	67	25	27	119

Kaynak: Anonim (2013b).

Tablo 9: İZKA Desteklerinden Yararlanan Tarımsal Üretici Örgütleri Projeleri (2008-2012)

Örgüt Türü	Proje Konusu	Proje Sayısı (adet)
Ziraat Odası	Çiftçi Eğitim Merkezi	1
	Toprak Yaprak Analiz Laboratuvarı	1
Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birliği	Çiftçi Eğitim Merkezi	1
	Soğuk Süt Zinciri	1
Süt Üreticileri Birliği	Süt Analiz Laboratuvarı	1
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Zeytinyağı Sıkım Tesisi	1
	Süt ve Süt Ürünleri	4
	Soğuk Hava Deposu	1
	Et İşleme Tesisi	1
	Fidan Üretim Laboratuvarı	1
Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi	Zeytinyağı Sıkım Tesisi	2
Toplam		15

Kaynak: Anonim (2013b).

Bir diğer fon kaynağı kurum olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, görevleri itibariyle pek çok konuda olduğu gibi tarım, gıda ve tarımsal üretici örgütleri konusunda önemli bir aktördür. Bakanlık, düzenleyici ve denetleyici rollerinin yanı sıra önemli gördüğü alanlarda gelişmeleri yönlendirmek için çeşitli mali araçları da kullanmaktadır. Bu araçlardan birisi de Köy Bazlı Yatırımcı Destekleme Programı olarak 16 ilde uygulanmaya başlanan ve ardından “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)” adıyla ülke geneline yayılan hibe programıdır (Anonim, 2013a).

KKYDP İzmir ili için; Bitkisel Ürün İşlenmesi ve Paketlenmesi, Hayvansal Ürün İşlenmesi ve Paketlenmesi, Su Ürünleri İşlenmesi ve Paketlenmesi, Tarımsal Ürün Depolama ve Sera Yapımı öncelikli yatırım konuları olarak belirlenmiştir (Anonim, 2013a).

Program kapsamında tarımsal amaçlı kooperatifler, sulama kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve bunların kurdukları birliklerin başvurularına imkân sağlanmıştır. Programlarda bu kooperatifler destek oranları ve proje yarışma koşulları açısından özel sektördeki rakipleriyle aynı koşullarda değerlendirilmektedir. Yaptıkları görevler itibariyle ziraat odaları, tarım kredi kooperatifleri, tarımsal üretici birlikleri ile yetiştirici birliklerinin hibe kapsamı dışında tutulmuştur (Anonim, 2013a).

KKYDP kapsamında 2006-2012 döneminde uygulanan 6 etap kapsamında İzmir’de toplam 92 projeye hibe desteği verilmiştir. Çalışmanın kapsamına giren tarımsal amaçlı organizasyonların uyguladıkları proje sayısı

14 adet olup, bu projelerin örgüt türüne ve proje konularına göre dağılımı Tablo 10’da verilmiştir (Anonim, 2013a). KKYDP’nin uygulandığı 6 etap boyunca İzmir ilindeki desteklenen 92 adet projenin 14 adedinin tarımsal örgütlerce yürütüldüğü görülmektedir. İzmir’de tarımsal üretici örgütlerinin KKYDP programından yararlanma düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 10: İzmir İlinde KKYDP Kapsamında Desteklenen Projeler (2006-2012)

Örgüt Türü	Proje Konusu	Proje Sayısı (adet)
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Süt ve Süt Ürünleri	3
	Soğuk Hava Deposu	1
	Zeytinyağı	1
Sulama Kooperatifi	Basınçlı Sulama	1
Tarım Satış Kooperatifi / Birliği	Zeytinyağı Sıkım Tesisi	7
	Zeytin Salamura	1
TÜÖ Projeleri Toplamı		14
Toplam Proje Sayısı		92

Kaynak: Anonim (2013a).

Tablo 11: İzmir’de Tarımsal Örgütlerin Hibelerden Yararlanma Durumu (2006-2012)

Tarımsal Örgüt Türü		Sayı	Desteklenen Proje Sayısı (adet)		
			İZKA	GTHB	Toplam
Ziraat Odası	Toplam	21	2	-	2
Üretici Birliği	Bitkisel Üretim	12	-	-	-
	Hayvansal Üretim	13	1	-	1
	Deniz Ürünleri Avcılığı	1	-	-	0
	Toplam	26	1	-	1
Yetiştirici Birliği	Damızlık Koyun-Keçi	1	2	-	2
	Arı	1	-	-	-
	Damızlık Sığır	1	-	-	-
	Toplam	3	2	-	2
Tarım Satış Kooperatifi	İncir	3	-	-	-
	Üzüm	2	-	-	-
	Pamuk	12	-	-	-
	Zeytin ve Zeytinyağı	8	2	8	10
	Toplam	25	2	8	10
Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	Tarımsal Kalkınma	163	8	5	13
	Sulama	100	-	1	1
	Su Ürünleri	47	-	-	-
	Toplam	310	8	6	14
Tarım Kredi Kooperatifi	Toplam	53	-	-	-
Genel Toplam		438	15	14	29

Tablo 12: İzmir’de TÜÖ Genelinde İZKA ve GTHB Hibelerinden Yararlanma Durumları

Örgüt Türü	Örgüt Sayısı (Adet)	Proje Sayısı (Adet)
Yetiştirici Birliği	3	2
Tarım Satış Kooperatifleri	25	10
Ziraat Odası	21	2
Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	310	14
Üretici Birlikleri	26	1
Tarım Kredi Kooperatifleri	53	0
Toplam	438	29

Tablo 13: İzmir’de TÜÖ’lerin İZKA ve GTHB Hibelerinden Yararlanma Durumları

Örgüt Türü	Örgüt Sayısı (adet)	Proje Sayısı (adet)
Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği	1	2
Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri	8	10
Ziraat Odaları	21	2
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	163	13
Hayvansal Üretim Üretici Birlikleri	13	1
Sulama Kooperatifleri	100	1
Bitkisel Üretim Üretici Birlikleri	12	0
Deniz Ürünleri Avcılığı Üretici Birlikleri	1	0
Arı Yetiştiricileri Birliği	1	0
Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	1	0
İncir Tarım Satış Kooperatifleri	3	0
Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri	2	0
Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri	12	0
Su Ürünleri Kooperatifleri	47	0
Tarım Kredi Kooperatifleri	53	0
Toplam	438	29

İzmir İlinde 26 adet Tarımsal Üretici Birliği olmasına karşılık yalnızca 1 adet proje bulunmaktadır. İzmir İlindeki 25 Tarım Satış Kooperatifinin 10 tanesi hibelerden yararlanmıştır. 163 adet Tarımsal Amaçlı Kooperatiften 13’ü ve 100 Sulama Kooperatifinden yalnızca 1 tanesi destek almıştır. Geniş bir kıyı şeridi olan İzmir İlindeki 47 adet Su Ürünleri Kooperatifinin hiç projesinin olmaması da bir başka çarpıcı eksikliklerdir (Tablo 11).

İldeki tarımsal üretici örgütlerinin İZKA ve GTHB hibeleri içindeki örgüt türü olarak sıralaması Tablo 12’de verilmiştir. Buna göre, örgüt sayısı başına en fazla proje sayısında ilk sırada Yetiştirici Birlikleri ve ikinci sırada da Tarım Satış Kooperatifleri yer almaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin hiçbir hibe programından proje desteği alamaması dikkat çekicidir.

Durumun daha alt düzeyde incelenmesi amacıyla İzmir ilindeki TÜÖ'nin İZKA ve GTHB hibelerinden yararlanma durumları Tablo 13'te verilmiştir. Buna göre, örgüt başına desteklenen proje açısından en fazla yararlanan örgütler sıralamasında ilk sırayı Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği ikinci sırayı Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri almaktadır.

Sonuç

Kalkınmada önemli rol oynayan örgütlenmenin tarımsal alanda yaygınlaşması, bu kurumların ortaya koyacakları faydaların artırılmasıyla, ekonomik, sosyal hayatta ve bulunduğu sektörde söz sahibi olmasıyla mümkün olacaktır. Bu örgütlerin ortaya koydukları faydanın artırılması, sektördeki ağırlığı kazanmalarında çalışma konularına göre teknoloji takip etmelerine bağlıdır. Bu anlamda ortaya 2000'li yılların başlarında başlayan hibe desteği süreci özel sektöre olduğu gibi tarımsal organizasyonlara da fırsatlar sunmaktadır.

İzmir ilindeki tarımsal üretici örgütleri, İZKA ve GTHB fonlarıyla desteklenen programlarda az sayıda projelerle yer bulmasının yanı sıra mevcut örgütlerin çok az bir kısmı bu desteklerden yararlanmıştır. Bu durum, hepsi de üreticilerin ekonomik durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bu örgütlerin ve fon dağıtan kurumların bu konu üzerinde çalışma yapmalarını gerektirmektedir. Bu fırsatların kullanımında düşük performans gösteren tarımsal organizasyonların bu fonlardan daha fazla kullanması sağlanmalıdır. Sadece bu örgütlere yönelik olarak hibe programları tasarlanması önerilmektedir.

Bir başka önemli nokta da bu örgütlere yalnızca fon kullanma odaklı eğitimler verilmesinin çözüm olmayacağıdır. Bu örgütlerin kendilerine ve ortaklarına/üyelerine fayda sağlayabilmeleri için genel olarak kurumsal kapasiteleri artırılmalıdır.

Fon verenler cephesinden yapılacak iyileştirmelere karşılık bu örgütlerin de konuyla ilgili çaba göstermeleri gerektiği açıktır. Desteklerden faydalanmak için örgütün ortaklarının/üyelerinin, yönetim kurullarını vizyon sahibi ve yetkin kişilerden oluşturmaları ve yönetim kurullarınca yapılacak çalışmalara sahip çıkmaları yakinen takip etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonim (2013a). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü kayıtları, İzmir.
- Anonim (2013b). İzmir Kalkınma Ajansı kayıtları, İzmir.
- URL 1 (2013). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2006, <http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2006/20060204-9-2.pdf>.
- URL 2 (15 Şubat 2013). Tarımda Örgütlenme ve Sorunları, <http://www.erekonomi.com/orgut.pdf>.
- URL 3 (15 Şubat 2013). 6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6964.pdf>.
- URL 4 (16 Şubat 2013). <http://www.tzob.org.tr/Detail.aspx?pages=odalarimiz.htm>.
- URL 5 (15 Şubat 2013). 5200 Sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5200.pdf>.
- URL 6 (16 Şubat 2013). Islah Amaçlı Hayvan Yetiştirici Birliklerinin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110408-5.htm>.
- URL 7 (14 Şubat 2013). 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf>.
- URL 8 (19 Şubat 2013). Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Teşkilatlanma, Projelendirme ve Destekleme Rehberi, http://www.tarimreformu.gov.tr/dosya/d_ProjelendirmeDestekRehberi.doc.
- URL 9 (19 Şubat 2013). 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4572.pdf>.
- URL 10 (20 Şubat 2013). <http://www.tarisincir.com>.
- URL 11 (20 Şubat 2013). <http://www.tarisuzum.com.tr/>.
- URL 12 (20 Şubat 2013). <http://www.tarispamuk.com.tr/>.
- URL 13 (20 Şubat 2013). <http://www.tariszeytinyagi.com/>.
- URL 14 (24 Şubat 2013). 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1581.pdf>.
- URL 15 (24 Şubat 2013). <http://www.tarimkredi.org.tr/>.

- URL 16 (7 Ocak 2013). Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5449.pdf>.
- URL 17 (27 Ocak 2013). 2006/10550 sayılı Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060706.htm>.
- URL 18 (7 Ocak 2013). Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/11/20081108-3.htm>.
- URL 19 (8 Ocak 2013). 2008 Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, <http://www.izka.org.tr/files/SKBasvuruRehberi.pdf>.
- URL 20 (8 Ocak 2013). 2008 Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, <http://www.izka.org.tr/files/KOBIBasvuruRehberi.pdf>.
- URL 21 (8 Ocak 2013). 2009 Turizm ve Çevre Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://www.izka.org.tr/files/2009MaliDestek/TurizmCevre_TC01_KY_BasvuruPaketi.zip.
- URL 22 (8 Ocak 2013). 2009 Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://www.izka.org.tr/files/2009MaliDestek/Tarim_TRM01_KOBI_BasvuruPaketi.zip,
- URL 23 (8 Ocak 2013). 2010 Turizmde Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://www.izka.org.tr/files/2010malidestek/TRE01_Tum_Belgeler.zip.
- URL 24 (8 Ocak 2013). 2010 Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://www.izka.org.tr/files/2010malidestek/KE01_Kar_amaci_guden_Tumbelgeler.zip.
- URL 25 (8 Ocak 2013). 2011 Teknolojik Üretim ve Yenilik Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://www.izka.org.tr/files/2011malidestek/TR31_11_TY01_Basvuru_rehberi_ve_ekleri.pdf.
- URL 26 (25 Şubat 2013). 2012 Yenilenebilir Enerji ve Çevre Teknolojileri Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu, İZKA, http://izka.org.tr/files/2012_MDP/Basvuru_Rehberi.pdf.